

Institutionernas avveckling

Inspärrad: Röster från intagna på sinnessjukhus, fängelser och andra anstalter 1850–1992. Red. Roddy Nilsson & Maria Vallström. Nordic Academic Press 2016, 400 s.

Inspärrad är titeln på en antologi bestående av tolv kapitel skrivna av lika många författare. Varje kapitel lyfter fram olika människöden, som illustrerar situationen för dem som av någon anledning varit intag-

na vid sinnessjukhus, fängelser eller andra anstalter. Från 1800-talets mitt och fram till 1900-talets senare hälft fanns ett stort antal anstalter i Sverige, ofta pampiga i sin byggnadsstil och naturskönt belägna. An-

stalterna var ett sätt att organisera livet och tillgodose grundläggande behov hos människor som var sjuka, hade gjort sig skyldiga till brott eller som av andra anledningar hade svårt att passa in och motsvara samhällets krav. Och människor sorterades mer eller mindre efter dåtidens sätt att förstå avvikelse från det som ansågs normalt. Psykiskt sjuka utgör en kategori, kriminella en annan. Personer med utvecklingsstörning kunde leva hela sina liv i sådana här avskilda miljöer. Kurorter för tuberkulossjuka blev platsen för vård och behandling under kortare eller längre tid. Unga personer med sociala och vad som då ansågs vara störande beteenden kunde hamna på uppfostringsanstalt för att styras i en annan och bättre riktning. Ett vidlyftigt sexuellt liv och homosexuella handlingar kunde vara skäl nog för inspärning.

Denna trend att sortera och kategorisera människor samt att skapa institutionsmiljöer fick sin kulmen under 1900-talets första hälft.

Vid mitten av förra seklet började den allmänna samhällsdebatten rikta invändningar mot detta sorterings- och avskiljningssystem. Det ansågs inte längre vara vare sig human eller ändamålsenligt. Ett första steg framåt var utvecklingen av mer terapeutiska metoder och miljöer med det uttalade syftet att ge träning för att klara livet utanför institutionen.

Ett nytt synsätt gjorde sitt intåg och fördebådade institutionernas avveckling. Från slutet av förra seklet har hjälpbehövande människor erbjudits boende och stöd på ett mer integrerat sätt i samhället, mindre stigmatiserande än intagning på en anstalt, där identiteten kläddes av och den personliga

friheten var starkt begränsad. Den här antologin vill belysa hur detta upplevdes av de enskilda människor som drabbades, den är ett försök att komma nära deras liv och tankar. Skildringarna visar också att det fanns mycket av missnöje och protest mot att vara just inspärrad. I de brev med begäran om utskrivning som vi får ta del av får man intryck av att det rådde ett stort mått av rättslöshet, där välformulerade skrivelser skulle behandlas av en överhet, ett auktoritärt system som känns mycket avlägset i dag.

Författarna representerar skilda ämnesområden inom det humanistiska fältet och därför har kapitlen lite olika prägel beroende på författarnas språkliga stil. Detta riskerar alltid att bli ett bekymmer i antologier som behandlar ämnen inom ett fackområde, men som samtidigt har populärvetenskapliga ambitioner. Några av de medverkande forskarna har gjort sig kända som uppskattade författare för en bredare läsekrets. Dit hör

till exempel Karin Johannisson, professor i idé- och lärdoms historia. Hennes kapitel om situationen för några kvinnliga mentalpatienter på Beckomberga sjukhus hör till de mera medryckande. Men givetvis kan intresset hos läsaren också variera beroende på vilken profession och vilka bakgrundserfarenheter man har. Den som arbetar med ungdomsvård, missbruk eller kriminalvård skulle kanske bli mer berörd av andra kapitel. Så är till exempel kapitlet om "Bonapojkarna", av docent Renée Frangeur, både underhållande och tänkvärt. Där ser man hur dåtidens manlighetsideal i form av enkelt kroppsarbete skulle vara fostrande och leda ut i samhället. Men i själva verket kan man

ana att en del av de bångstyriga pojkarna eller unga männen var konstnärligt och intellektuellt begåvade med helt andra intressen. Men den som hade en enkel och fattig familjebakgrund saknade i regel möjligheter att sikta högre och ta sig in på en annan och mer unik bana i sitt liv.

Detta är ett kapitel som tydligt illustrerar betydelsen av att titta kritiskt på den förhärskande metoden att hantera det som anses utgöra samhällsproblem. Man måste förstå fenomenen i grunden för att konstruktivt kunna lösa dem. Mer auktoritärt styre kanske inte hjälper en Bonapojke till anpassning. Kroppsaga, isolering i celler och hårda bestraffningar förekom. Renée Frankeur skriver inlevelsefullt och målande, så att miljön och händelserna blir levande och tankeväckande.

Men det finns några få kapitel som i mitt tycke varken är lättillgängliga eller engagerande. Tyvärr använder några av författarna ett socialkonstruktivistiskt språkbruk, som gör framställningen svåräst för den som har en mer traditionell vetenskaplig skolning. I stället för att riktigt kunna se vad som utspelar sig bland de människor som skildras, blir jag upptagen av frågan om syftet med detta formaliserade språk, som i stället för närhet skapar distans, som inte levandegör utan snarare objektifierar människan. Jag får intryck av att man odlar en vetenskaplig högdragenhet som dessvärre får mig att tappa fokus. I stället för att dras in i berättelsen och bli berörd blir jag i stället konfunderad av denna språkliga ekvilibristik.

I sin helhet är detta dock en angelägen bok som ger något av bakgrunden till den

genomgripande samhällsförändring som nedläggning av institutionerna inneburit. Man kan också bättre förstå begreppen integrering och normalisering, ledord som i flera decennier varit dominerande i samhällsdebatten. Äldre tiders vård och behandling skedde utifrån ett maktperspektiv, där de som utsattes för denna vård var i ett konstant underläge. I dag talar vi mer om delaktighet och medinflytande, att vara en aktiv part i upplägget av vård och behandling.

Det intressanta är ändå att vi i dag kan se hur pendeln ibland har slagit alltför långt åt andra hållet, så att människor förväntas klara alltmer själva och att det kan vara svårt att få den hjälp man behöver. Den åtråvärda friheten ute i samhället kan snabbt förvandlas till misär för den som inte förmår ta del i samhällslivet eller ens ta vård om sig själv. I dag kan vi möta upprördhet för att människor trots mycket hög ålder och olika krämpor inte får plats inom till exempel äldreården. Att bo i en institutionsmiljö är inte alltid något avskräckande utan det kan också inge trygghet.

Författarna till denna antologi har velat skildra en gången tid utifrån den enskilda människans perspektiv. Och flertalet av dem är just historiker som rimligen ser som sin uppgift att tydliggöra det förgångna. Men för min egen del ger boken också en impuls att på motsvarande sätt undersöka vår samtid. Det är nödvändigt att begrunda de historiska skeendena, se misstagen och felstegen, men också ha en kritisk blick på vårt nuvarande sätt att hantera och åtgärda det som utgör psykosociala problem. Men det är naturligtvis stoff till en helt annan bok.

GUNILLA MARIA OLSSON